

OSMANLI MİMARLIK TARİHİNDE YAPI TÜRÜ OLARAK ZAVİYE VE FETRET DÖNEMİ ZAVİYELERİ

ZAWIYA AS A BUILDING TYPE IN OTTOMAN ARCHITECTURAL HISTORY AND THE ZAWIYAS OF THE INTERREGNUM PERIOD

Feyza KÖSE SAYAN*- Nuran KARA PİLEHVARİAN**

Öz

Article Info

Bu makale, Erken Osmanlı mimarlığının özgün yapı türlerinden biri olan çok işlevli zaviyelerin, Fetret Dönemi'nde inşa edilen örneklerine odaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren siyasi ve toplumsal gelişmelerin etkisinde özgün bir mimari form olarak gelişen söz konusu zaviyeler, erken dönem Osmanlı mimarisini karakterize ederler. 14. yüzyılın başlarından 15. yüzyılın ortalarına kadar sultan adına inşa edilen imaretlerin merkezinde konumlanan ya da kentlerin çeperlerinde tek başına yer alan bu zaviyelerle ilgili terminolojik tartışmalar hala netlik kazanmamıştır. Bu bağlamda Fetret Dönemi zaviyeleri de bu terminolojik belirsizliğin dışında tutulamamaktadır. Ankara Savaşı'nın ardından I. (Yıldırım) Bayezid'in şehzadeleri Emir Süleyman, Musa Çelebi, İsa Çelebi ve I. (Çelebi) Mehmet arasında ki taht mücadelesi ile başlayan Fetret Dönemi (1402-1413) siyasi ve idari karmaşanın hâkim olduğu bir süreç olarak mimari açıdan dikkat çekmez. Ancak döneme ait yapılar ve belgeler incelendiğinde inşa faaliyetlerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Fetret Dönemi'nde inşa edilmiş olan ve günümüze ulaşan Amasya Yakup Paşa Zaviyesi ve Tokat Hamza Bey Zaviyesi, Osmanlı mimarisinin karakteristik özelliklerini oluşturmaya başladığı erken dönem mimarisinde çok işlevli zaviye yapıları olarak öne çıkar ve dönemlerine özgü bir nitelik taşır. Çelebi Mehmet'in egemenlik bölgesinde, ona bağlı iki yönetici tarafından yaptırılan, yalın ve gösterişten uzak mimari özellikler sergileyen bu iki zaviye, dönemin toplumsal koşullarının mimariye etkilerini tespit etmek açısından örnek oluştururlar. Bu çalışma kapsamında incelenen yapıların özgün vakfiyeleri, zaviyelerin hayır kurumu olarak ayırım gözetmeksizin herkese hizmet etme misyonuyla inşa edildiğini ortaya koymakta ve bu anlayışın, dönemin toplumsal ve kültürel koşulları çerçevesinde bu yapı türüne özgü mimari kimliği yansıtmaya önem taşıdığını göstermektedir. Günümüzde cami olarak kullanılan bu yapıların kuruluşlarında toplanma, yönetim, ibadet, eğitim, ücretsiz yemek ve konaklama gibi işlevlerle halka açık zaviye yapıları olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çok İşlevli Zaviye, Fetret Dönemi Mimarisi, Amasya Yakup Paşa Zaviyesi, Tokat Hamza Bey Zaviyesi

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 07/11/2024

Kabul Tarihi: 22/01/2025

Atıf

Köse Sayan, F., & Kara Pilehvarian, N. (2025). Osmanlı Mimarlık Tarihinde Yapı Türü Olarak Zaviye ve Fetret Dönemi Zaviyeleri. *Anasay*, 31, 55-79.

Abstract

Research Article

This article focuses on the examples of multifunctional zawiya, one of the unique building types of Early Ottoman architecture, constructed during the Interregnum Period. These zawiya, which developed as a distinctive architectural form influenced

Received: 07/1/2024

Accepted: 22/01/2025

* Doktora Öğrencisi / Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı, İstanbul – TÜRKİYE, feyzakose@gmail.com,

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2820-7348>

** Prof. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE, pvarian@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0021-2076>

by political and social developments since the establishment of the Ottoman Empire, characterize the early period of Ottoman architecture. Built between the early 14th century and the mid-15th century, these zawiya were either located at the center of complexes constructed in the name of sultans or stood alone on the outskirts of cities. However, terminological discussions regarding these structures remain unresolved. In this context, the zawiya of the Interregnum Period are also part of this terminological ambiguity. The Interregnum Period (1402–1413), which started with the struggle for the throne between Emir Süleyman, Musa Çelebi, İsa Çelebi and Çelebi Mehmet, the princes of Bayezid I (Yıldırım) following the Battle of Ankara, does not attract architectural attention as a period dominated by political and administrative chaos. However, when the buildings and documents of the period are analysed, it is understood that construction activities continued. The Yakup Pasha Zawiya in Amasya and the Hamza Bey Zawiya in Tokat, both constructed during the Interregnum Period and surviving to the present day, stand out as multifunctional zawiya structures in early Ottoman architecture, where the characteristic features of Ottoman architecture began to take shape. These two zawiya, built in Çelebi Mehmet's domain by two administrators loyal to him, exhibit simple and unpretentious architectural features, serving as examples for understanding the impact of the social conditions of the period on architecture. The original endowments of the buildings examined in this study reveal that zawiya were built as charitable institutions with the mission of serving everyone without discrimination, and this understanding is important in terms of reflecting the architectural identity specific to this type of building within the framework of the social and cultural conditions of the period. It is understood that these buildings, which are now used as mosques, were originally zawiya structures open to the public with functions such as gathering, administration, worship, education, free food and accommodation.

Keywords: Multifunctional Zawiya, Architecture of the Interregnum Period, Amasya Yakup Pasha Zawiya, Tokat Hamza Bey Zawiya.

Cite this article as:

Köse Sayan, F., & Kara Pilehvarian, N. (2025). Zawiya as a Building Type in Architectural History and the Zawiya of the Interregnum Period. *Anasay*, 31, 55-79.

EXTENDED ABSTRACT

Multifunctional zawiya, one of the unique buildings of early Ottoman architecture, were shaped by political and social transformations. This article aims to evaluate the architectural identity of these buildings through examples built during the Ottoman Interregnum Period (1402-1413).

Emerging during the Seljuk period and developing as an independent building type during the Ottoman foundation process, multifunctional zawiya marked early Ottoman architecture with their social, cultural and religious functions. Between the 14th and 15th centuries, these buildings, which exhibited a wide variety of functions, are controversial in terms of terminology, and most of them have survived to the present day with the identity of mosques. Established for religious activities since the Seljuk period, zawiya became an important element of the settlement policy during the Ottoman foundation process. These structures, which were established by the state, were generally named after sultans and rulers and operated under state control. Ottoman beys and sultans strengthened their political legitimacy by establishing foundations and played an important role in the construction of the state. Qualified examples of early architecture include multifunctional zawiya structures in complexes such as Bursa Orhan, Hüdavendigâr, Yıldırım İmaretî and Edirne Yıldırım Bayezid İmaretî. In addition, many examples of zawiya were built, such as Bursa Yenişehir Postinûş Baba, Gümülçine Gazi Evrenos, İznik Yakup Çelebi and Amasya Yörgüç Paşa. Most of them were converted into mosques after the 16th century and are used as mosques today. The transformation of the Ottoman Empire from a fringe principality to a centralised state was shaped by the architectural, social and administrative transformations of these structures. This evolutionary process paved the way for the zawiya to change from being multifunctional buildings to being used only as mosques. The later use of zawiya as mosques led some scholars to include them in the early Ottoman mosque type, while others emphasised their tarikat function. Although the zawiya of Amasya Yakup Pasha and Tokat Hamza Bey, built during the Interregnum Period, represent the characteristic zawiya type of early Ottoman architecture, they are not free from terminological confusion.

Although the the Interregnum Period (1402-1413) was a time when the Ottoman state faced the threat of disintegration, architectural activity did not completely cease. The princes and their supporters built mosques, zawiya, tombs and madrasas according to the needs of the region. The Azepler Namazgah in Gallipoli, the Hamza Bey Mosque in Eski Zagra, the Eski Mosque in Edirne, the Hamza Bey Zaviye in Tokat, and the Yakup Pasha Zawiya, in Amasya are important surviving examples from the period. Hamza Bey Zawiya in Tokat and Yakup Pasha Zawiya in Amasya offer new perspectives on understanding the social structure of the period from an architectural point of view. In this article, unlike previous studies, the endowments of these buildings are analysed and it is determined that both zawiya were built as charitable institutions serving everyone without discrimination. This approach shows that the architectural identity of the buildings was shaped by the social and cultural conditions of the period.

Tokat Hamza Bey Zawiya was built in 815/1412 AH by Bicaroglu Hamza Bey in the name of Celebi Mehmet. The building, which was built to serve the poor and travellers without being affiliated to a sect, remained in the city centre in time and started to be used as a mosque in the 17th century. The Zawiya, which attracts attention with its unpretentious architecture and simple layout, lost its original character with later additions. In the restoration in 2010, the original spatial order was partially restored by removing the additions. Amasya Yakup Pasha Zawiya, now known as Çilehane Mosque, was built by Yakup Pasha in 1407. The building, which is thought to have survived in its original form, is among the early Ottoman zawiya and is associated with the Halveti order. However, no evidence of this association was found in the foundation deed of the building and it was understood that Halvatism was not active at the time the building was built. It is thought that the Çilehane/medraza rooms may have been added later under the influence of Halvatism, but there is no written document on this subject. The building was used as a Halvetiye Tekke until the 17th century, then as a tekke and madrasah, only as a madrasah in the 19th century and as a mosque in the Republican period.

Built during the Ottoman Interregnum Period, Tokat Hamza Bey Zaviyesi and Amasya Yakup Pasha Zawiya, are multifunctional small complexes that were the product of a chaotic period. Celebi Mehmet's Yeşil Imaret and Bayezid Pasha's Imaret in Amasya prove that this plan type continued even after central authority was established. While these buildings housed various functions such as state meetings, religious worship, dining and accommodation services, they transformed into larger and single-function sultan's complexes with the strengthening of the central authority after the conquest of Istanbul. Influencing the evolution of multifunctional complexes in early Ottoman architecture, the sultan's complexes that took shape during the reign of Sultan Murat II and after the conquest of Constantinople are described below.

In this study, Early Ottoman zawiya are examined comprehensively within the framework of the period's social, cultural, and religious developments, along with discussions on their definition and function. Additionally, architectural activities during the Interregnum Period and the zawiya of Tokat Hamza Bey and Amasya Yakup Pasha from this era are evaluated.

Giriş

Erken dönem Osmanlı mimarlığında, özgün bir yapı türü olarak dikkat çeken çok işlevli zaviye yapıları, siyasi ve sosyal dönüşümlerin etkisiyle şekillenmiş ve dönemin belirgin örnekleri arasında yer almıştır. Bu makale, siyasi kriz dönemi olarak bilinen Osmanlı Fetret Dönemi (1402-1413) içinde inşa edilmiş örnekler üzerinden çok işlevli zaviyelerin mimari kimliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anadolu coğrafyasında Selçuklu döneminde ortaya çıkan ve Osmanlı kuruluş sürecinde bağımsız bir yapı türü olarak gelişen çok işlevli zaviyeler, sosyal, kültürel ve dini işlevleriyle erken dönem Osmanlı mimarisini karakterize ederler. 14. yüzyılın başlarından 15. yüzyılın ortalarına kadar, derviş zaviyesinden sultan imaretine kadar uzanan geniş bir çeşitlilik sergileyen bu yapılar, Osmanlı mimarlık tarihi literatüründe terminolojik açıdan hala tartışmalı bir konumda

bulunmaktadır. Son örnekleri 16. yüzyılda inşa edilen bu zaviyelerin, daha sonra cami olarak kullanılmaya başlanması ve günümüze cami kimliğiyle ulaşması, özgün mimari işlevlerini anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, Fetret Dönemi zaviyeleri de söz konusu terminoloji karmaşasından bağımsız değildir. Bu nedenle öncelikle, erken Osmanlı zaviyeleri tarihsel, biçimsel, işlevsel ve kurumsal özellikleri açısından ele alınarak, onları öncüllerinden ve ardıllarından ayıran özgün yönlerinin ortaya konması ve terminoloji karmaşasına açıklık getirilmesi amaçlanmaktadır.

Fetret Dönemi (1402-1413), Osmanlı erken dönem içinde devletin dağılma tehdidiyle karşılaştığı bir zaman aralığı olarak öne çıkmakta ve mimari açıdan dikkat çekmemektedir. Bununla birlikte günümüze ulaşan yapı örneklerinden, mimari etkinliklerin tamamen durmadığı anlaşılmaktadır. Mevcut yapıların dışında döneme ait kitabe, vakfiye, Osmanlı kronikleri ve seyahatnameler gibi birincil kaynaklar inşa faaliyetlerine dair daha detaylı bilgi sunmaktadır. Tespit edilen dönem yapıları, aynı zamanda birbirine karşı taht mücadelesini sürdüren şehzadelerin siyasi etkinlik alanlarını da izleme imkânı verir. Fetret Dönemi'nde inşa edildiği belirlenen ve günümüze ulaşan zaviyeler, özellikle kriz döneminin toplumsal yapısını anlamaya yönelik mimari taraftan yeni bakış açıları sağlar. Bu dönemden günümüze ulaşan Tokat'taki Hamza Bey Zaviyesi ile Amasya'daki Yakup Paşa Zaviyesi, erken Osmanlı mimarisine özgü çok işlevli zaviye tipinin özgün örnekleri olarak mimari özellikleriyle birçok çalışmaya konu olmuştur. Ancak bu makalede, önceki çalışmalardan farklı olarak, bu iki yapının vakfiyeleri incelenmiştir. Vakfiyelerden, her iki zaviyenin de hayır kurumu olarak ayırım gözetmeksizin herkese hizmet verme misyonuyla inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu anlayışın, dönemin toplumsal ve kültürel koşulları çerçevesinde bu yapı türüne özgü mimari kimliği şekillendirmesi açısından büyük bir öneme sahip olduğu göstermesi açısından da önemlidir.

Bu çalışmada, Erken Osmanlı zaviyelerinin tarihsel gelişimi, mimarlık tarihi literatüründe süregelen tanım ve işlev tartışmalarına da değinilerek kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bununla birlikte yapıların mimari kimliği, sadece biçimsel özellikleri ile değil dönemin toplumsal, kültürel ve dini alandaki gelişmeleri ile ilişkili bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda erken Osmanlı zaviyeleri, Fetret Dönemi boyunca yürütülen mimari etkinlikler, Fetret Dönemi zaviyeleri ve dönem örnekleri içinde günümüze ulaşan Tokat Hamza Bey Zaviyesi ve Amasya Yakup Paşa Zaviyesi değerlendirilmiştir.

1. Erken Osmanlı Zaviyeleri

Zaviye terimi, köşe, açı, bakış açısı olarak kullanılan birinci anlamı ile birlikte sûfi ve dervişlerin inzivaya çekildikleri köşe veya bir yer, bir mekânın bölümü ya da bağımsız bir yapı anlamını ifade etmekle birlikte; halka dini ve manevi rehberlik misyonunu üstlenmiş bir şeyh ve şeyhin takipçilerinden oluşan cemaatin bir arada toplandığı bağımsız yapıları tanımlamaktadır (Çağbayır, 2007, s. 5441; Develioğlu, 1993, s. 1172; Keyani, 2013, ss. 111-115; Ocak & Faroqi, 1986, s. 468). Sufizim ve tarikatlar ile ilişkili mekânlar olarak zaviyeler Müslüman coğrafyalarında dönem ve bölgeye göre farklı anlamlar kazanmıştır. Osmanlı dönemi boyunca kitabeler, vakfiyeler, sicil kayıtları ve diğer yazılı kaynaklarda, zaviye, imaret, hankâh, tekke ve dergâh terimleri, belirli bir yapı tipi ya da bir tarikatı açıkça tanımlamayan, birbirinin yerine kullanılabilen ve sınırları net olmayan tanımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu coğrafyasında 12. yüzyılda ilk Selçuklu çağı ile birlikte inşa edilen zaviye ve benzer nitelikli yapılar kitabelerinde dar-üs süleha, dar-ül ilim vel amel olarak vakfiyelerinde çoğunlukla hankâh ya da zaviye olarak adlandırılmışlardır (Ocak, 1978, s. 250; Pilehvarian, 2001, s.475; Tanman, 2014, s. 364). II. Kılıç Arslan'ın Anadolu'daki ilerleyişiyle başlayan süreçte mutasavvıfların Anadolu'ya yerleşimleri teşvik edilmiş (H. Şahin, 2020, s. 56), şeyh, baba unvanlı tasavvufi şahsiyetler ve ahi ünvanlı meslek erbabı önderler tarafından kurulan zaviyeler, kırsal alanlarda ve yeni yerleşim bölgelerinde iskana öncülük etme, yolların güvenliğini sağlama ve askerî harekâtlarda destek sağlama gibi fonksiyonlarıyla öne çıkmıştır. Çoğunlukla özgün mekânsal yapısı değişerek günümüze ulaşan 12. ve 13. yüzyıl zaviyeleri, mimari olarak avlu-eyvan ilişkisinin öne çıktığı plan kurgusu, kurucu şeyh türbesinin varlığı, masif duvarlar ve taç kapı gibi

cephne unsurlarıyla öne çıkmaktadır. Tokat Sümbül Baba Zaviyesi, Afyon Boyalıköy Hankahı, Tokat Gümüştop Zaviyesi ve Kayseri Şeyh Turesan Zaviyesi, günümüze kadar ulaşabilen bu döneme ait örnekler arasında yer almaktadır (Pilehvarian, 2001, s. 478; Tanman & Parlak, 2006, s. 392).

Erken dönem Osmanlı mimarlık ve sanatı olarak tanımladığımız 14. yüzyılın başından 15. yüzyılın ortalarına kadar ki zaman aralığında inşa edilen ve ortak bir mimari plan kurgusu sergileyen zaviyeler, dini işlevi ile birlikte toplumsal işlevleriyle de öne çıkmaktadır (Eyice, 1963, s. 23). Kentin çeperlerinde inşa edilen bu zaviyeler kentte ya da kırsal bölgedeki konumlarına göre gelişmekte olan yeni Osmanlı mimarisini de karakterize ederler. Mimarisi temel olarak merkezi bir orta sofa, sofaya bağlanan odalar ve sofaya açılan tonoz ya da kubbe örtülü ana eyvan mekânından oluşan plan kurgusundaki *zaviye* yapıları, söz konusu dönem içinde özgün ve bağımsız bir yapı tipi olarak ortaya çıkmakta ve anıtsal nitelikli örnekleri ile erken dönem Osmanlı mimarisi içinde dikkate değer bir çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Literatürde *Zaviyeli Cami*, *Fütüvvet Camisi*, *Çapraz Mihverli Cami*, *Çok İşlevli Yapı*, *ters T planlı cami*, *T-tipi bina*, *T-tipli zaviye-mescit*, *Tabhaneli Cami*, *İmaret* gibi biçim ya da işlev özelliklerine göre değişik adlarla anılan söz konusu yapılar genel olarak Osmanlı erken dönemine özgü cami tipolojisi içinde sınıflandırılmaktadır (Acar, 2011; Aslanapa, 1986, s. 12; Doğan, 1977, s. 179; Emir, 1992; Eyice, 1963; Kafescioğlu, 2020; Kuban, 2007, s. 83; Kuran, 1964; Necipoğlu, 2013, s. 61; Oğuz, 2006; Öney, 1989, s. 13). Bu konuyla ilgili Çetintaş'ın "Yeşil Cami ve Benzerleri Cami Değildir" başlıklı 1955 tarihli bildirisini ile başlayan tanım tartışması sonraki araştırmacıların konuya yaklaşımlarına göre literatürü genişletmiştir (Çetintaş, 1958)¹. Yapılar, kent merkezi ya da kırsal bölgede olmalarına, plan tiplerine, dönem kaynaklarındaki tanımlarına, özgün işlevlerine ve güncel kullanım şekillerine göre mimari açıdan değerlendirilmektedir. Ayrıca, değişen işlevleri ya da özgün kimliklerine göre özgün ya da çağdaş yaklaşımlar çerçevesinde farklı açılardan incelenmektedir. Yapıların büyük bir çoğunluğunun 16. Yüzyıldan sonra sadece *camii* olarak kullanılması, araştırmacıların döneme özgü bir cami tipi olarak kabul etmesinde payı büyüktür. Bununla birlikte söz konusu yapılar, tarikat ilişkisi sebebiyle Osmanlı tarikat mimarisinin erken örnekleri sınıfı içinde de incelenmektedir (Tanman, 2014, ss. 254-264). Vakfiyelerinde *zaviye* olarak tanımlanan, kitabelerinde çoğunlukla *imaret* olarak belirtilen bu yapıların büyük çoğunluğunun vakfiyelerine göre yolcuların misafir edilmesi, yoksul ve muhtaçlara ücretsiz yemek verilmesi, süfi ve tarikat gruplarının ibadet etmesi gibi dini ve sosyal fonksiyonlar ile işlevlendirilmişlerdir (Çam & Pantık, 2022, s. 15 ,60, 104, 121). Bu yapı tipinin Osmanlı mimarlığında bilinen tek örnek olan Bursa Hüdavendigar İmareti üst kat medrese, zemin kat ise zaviye, imaret ve mescit olarak yapılandırılmıştır. Her ne kadar günümüze ulaşabilmiş zaviyelerin inşa edildiği döneme ait belgelerden bu yapılarda derviş odaları, mutfak, atlara ayrılmış bölümler gibi kerpiç ile inşa edilmiş kısımları bulunuyorsa da bu bölümler çeşitli sebeplerle günümüze ulaşamamıştır (Tanman & Parlak, 2006, s. 417). Bu ek hizmet bölümleri olarak nitelenecek mekanlar arasında medrese olarak kullanılan kısmın varlığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu niteliği ile Bursa Hüdavendigar İmareti kendinden önce ve sonraki çok işlevli yapılar arasında tekil örnek olarak durmaktadır. Bununla birlikte yapıların kitabelerinde *imaret* olarak adlandırılması ve halk arasında *imaret* adıyla bilinmesi ve söylenmesi bu yapılar bağlamında ki terminoloji karmaşasına *imaret* terimini de dahil eder (Budak, 2016, ss. 21-23; Kafescioğlu, 2020, ss. 259-260). *İmaret* terimi hem imar edilmiş yapıyı çevreyi hem de yoksullara ve öğrencilere ücretsiz yemek dağıtan bir hayır kurumunu ifade etmektedir. (Çağbayır,

¹ Konuya ilişkin Eyice, tarafından yayımlanan makalede Çetintaş'ın görüşleri desteklenerek yapılar zaviye ve *zaviyeli cami* olarak açıklanmıştır. Ayverdi ise Osmanlı mimarisini ayrıntılı ele aldığı eserinde Çetintaş'ın görüşlerine karşı çıkarak bu yapıları bir çeşit cami olarak kabul etmiştir. Tanım tartışmalarına açıklık getirmeye çalışan Emir doktora tezinde bu zaviyeleri *çok işlevli yapı* olarak tanımlamış, Acar doktora tezinde 14-16. yüzyıllar arasında benzer biçimsel özellik gösteren bütün yapıları incelemiş ve bu zaviyeleri *tabhaneli cami* olarak tanımlamıştır.

2007, s. 2159; Develioğlu, 1993, s. 433). Bu yapılar özelinde külliye benzeri geniş kapsamlı hayır kurumu olarak anlaşılmaktadır. Özellikle Osmanlı sultanlarının kendi adlarına tesis ettikleri külliye yapıları imaret olarak tanımlanmıştır (Çobanoğlu, 2002, ss. 542-544). Ancak 16. yüzyıldan sonra *çok işlevli zaviye* tipinin inşasının sona ermesiyle birlikte, *imaret* teriminin yalnızca külliye içinde ücretsiz yemek dağıtan aşevi veya mutfak yapılarını tanımlamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (Budak, 2016, s. 33). İmaret yapısının zaman içinde değişen anlamı kitabelerinde *imaret* olarak tanımlanan *çok işlevli zaviye* yapılarının özgün işlev ve niteliklerini yansıtan bir terminoloji kurmayı zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada, vakfiyelerinde *zaviye* olarak belirtilen bu yapı tipinin döneme özgü işlevini vurgulamak ve Osmanlı klasik dönem tarikat yapılarından ayırmak adına *çok işlevli zaviye* olarak tanımlanmış ancak belli bir yapıdan bahsederken kitabesinde geçtiği şekilde *imaret* ya da *zaviye* ifadesi tercih edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bu yana, Osmanlı beyleri ve sultanları, vakıf kurup hayır kurumları inşa ederek hem siyasi meşruiyetlerini güçlendirmiş hem de devletin imarında kilit bir rol üstlenmişlerdir. Erken dönem mimarisinin en nitelikli temsilcileri olan, sultanların kendi adlarını yaptırdıkları Bursa Orhan İmaret, Bursa Hüdavendigâr İmaret, Bursa Yıldırım İmaret, Edirne Yıldırım Bayezid İmaret, Bursa Yeşil İmaret, Bursa Muradiye İmaret, Edirne Muradiye İmaret örnekleri merkezinde *çok işlevli zaviye* yapısının yer aldığı külliyelerdir. Bu yapılar ile birlikte Bursa Yenişehir Postinpüş Baba Zaviyesi (Öncesi 1348), Gümülüne (Yunanistan) Gazi Evrenos İmaret (1364), İznik Nilüfer Hatun İmaret (1388), İznik Yakup Çelebi Zaviyesi (1389), Bursa Ali Paşa Zaviyesi (1394), Milas (Muğla) Firuz Bey İmaret (1394), Bursa Ebu İshak Kazeruni Zaviyesi (1400), Bursa Timurtaş Paşa İmaret (1404) Kütahya Yakup Çelebi İmaret (1414), Amasya Bayezid Paşa İmaret (1414), Edirne Gazi Mihal İmaret (1422), Ankara Karacabey İmaret (1427), Amasya Yörgüç Paşa İmaret (1430), Tire Yeşil İmaret (1441) gibi Osmanlı hanedan mensupları, yönetimde etkin paşa ve gaziler tarafından ya da önemli sūfi şahsiyetler adına inşa edilmiş *çok işlevli zaviye* örnekleridir (Kuban, 2007, ss. 83-122). Bu yapı tipinin büyük çoğunluğu 16. yüzyıldan sonra çok işlevli yapı fonksiyonundan dönüştürülerek cami olarak kullanılmaya başlanmış ve günümüzde de cami işleviyle varlıklarını sürdürmektedirler.

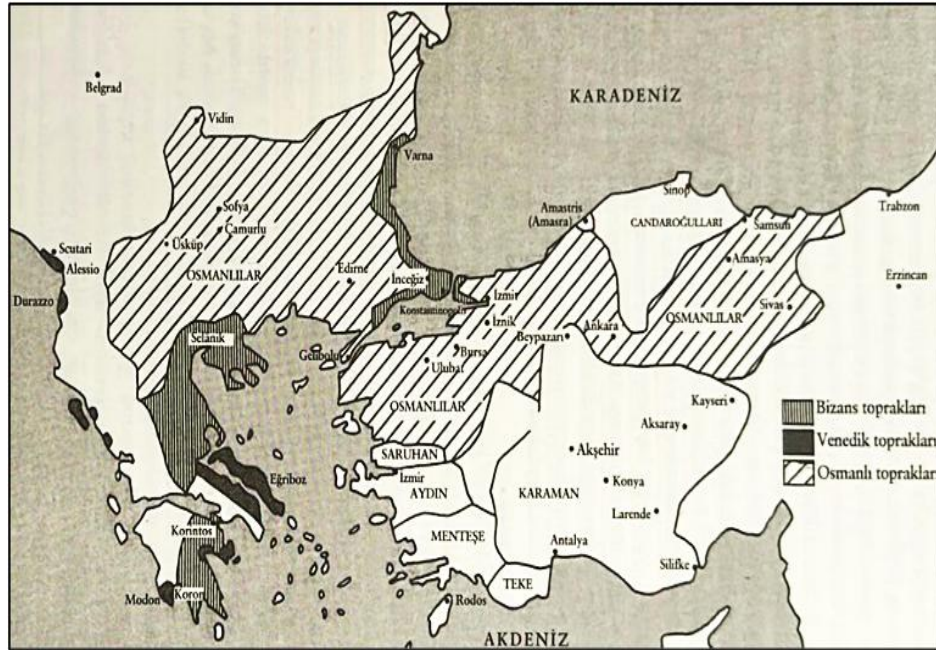
Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde, zaviyeler genellikle kurucu mutasavvıf şahsiyetler adına türbeleri ile birlikte inşa edilmekte ve bu yapıların, ilgili şahsiyetlerin isimleriyle anılmakta olduğu anlaşılmaktadır (Tanman & Parlak, 2006, s. 392). Ancak Osmanlı dönemine gelindiğinde, zaviyelerin çoğunlukla sultanlar veya devletin üst düzey yöneticileri adına inşa edildiği ve bu yapıların onların adlarıyla anıldığı; şeyhlerin ise bu zaviyelerin idaresinde görevlendirildikleri görülmektedir. Özellikle Orhan Bey halk içinde saygı duyulan dini şahsiyetler ile yakın ilişkiler kurmuş ve zaviye kurmaları için desteklemiştir (Barkan, 1942, ss. 289-290). Sufi karakterli bu dinî şahsiyetlerin etrafında kurulan zaviyeler, Bizans topraklarında genişleyen Osmanlıların gaza fikrini beslerken, hoşgörülü dinî anlayışlarıyla yerleşik gayrimüslim halkı İslam'a yöneltmek, yeni topraklara yerleştirilen göçebe Türkleri manevi olarak desteklemek ve yolculara, yoksullara yemek ile barınma sağlamak gibi önemli fonksiyonlara sahipti (H. Şahin, 2020, s. 288). Siyasi otoritenin izni ve desteğiyle kurulan zaviyelerin, dönemin karmaşık atmosferinde, başlarına getirilen şeyhlerin toplumsal düzene zarar verebilecek bağımsız hareketlerini önlemek gibi bir işlev üstlendiği düşüncesi uyandırmaktadır². Orhan Bey döneminde mimari tipolojisi şekillenen ve 15. yüzyılın ortalarına kadar hem nitelik hem de nicelik olarak öne çıkan *çok işlevli zaviyeler* bir şeyhin yönetiminde halkın manevi ve sosyal gereksinimlerini bir arada karşılayan döneme özgü halka açık dini yapılardır. Ocak, Osmanlı'nın kuruluş dönemi sosyal dinamikleri bağlamında, devletin din anlayışını sūfiler tarafından temsil edilen sözlü gelenek ve eski inançlar ile iç içe geçmiş esnek bir *Halk İslamı* yorumuna dayandığının belirtmektedir (Ocak, 2016, ss. 85-89). Bu görüş erken Osmanlı zaviyelerinin devletin o dönemki

²Tarihte Babailer İsyanı olarak geçen, 1230'da Anadolu Selçuklu yönetimine karşı Baba Resul adlı bir Türkmen babası ve onun destekçilerinin başlattığı isyan, Selçukluları Moğollar karşısında zayıflatmış ve ilerleyen süreçte Moğol hakimiyeti altına girmelerine sebep olmuştur (H. Şahin, 2020, ss. 64-69).

din anlayışının doğrudan temsil eden yapılar olarak öne çıkmasını destekler. Ocak, Osmanlı devletinin sınırların genişlemesiyle birlikte merkezi yönetimi güçlendiren kurumsal yapıların geliştiği ve Fatih Sultan Mehmet dönemiyle (1451-1481) devletin din anlayışının ulema merkezli İslam fıkhi kurallarına göre yorumlanan *Medrese İslamı* haline geldiği tespitinde bulunur (Ocak, 2016, ss. 85-89). Devletin din anlayışındaki bu değişim paralelinde, sûfi çevrelere mensup şeyhlerin yönetimindeki çok işlevli zaviyelerin, bazı tekil örnekler dışında, çok işlevli kimliğinden sıyrılarak tek işlevli kamusal ibadet mekânı olan camiye dönüştüğü tespit edilmiştir.

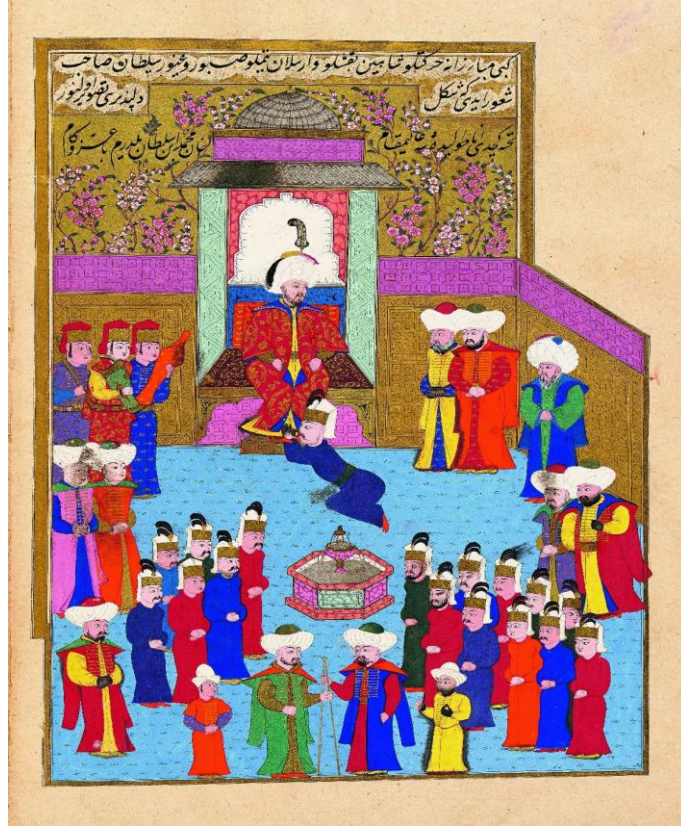
2. Fetret Dönemi Mimari Etkinlikleri

Fetret Dönemi (1402-1413), Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilerek esir düşmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi bir kriz dönemine girdiği süreçtir. Bu yenilgi sonucunda Osmanlı merkezi yönetimi dağılmış, yerel beyler (Germiyan, Saruhan, Menteşe, Aydın) Timur'a bağlılıklarını bildirerek yeniden bağımsızlıklarının kazanmış ve Karamanoğulları Devleti de bu dönemde yeniden kurulmuştur. Kalan Osmanlı toprakları, Yıldırım Bayezid'in oğulları Emir Süleyman, Musa Çelebi, İsa Çelebi ve I. (Çelebi) Mehmet arasında bölünmüş ve bu durum taht mücadelesine zemin hazırlamıştır (Başar, 1995, s. 480; Imber, 2006, s. 23; Emecen, 2015, ss. 85-87) (Şekil 1). Emir Süleyman Çelebi, Bursa'daki devlet hazinesini Edirne'ye taşıyarak Rumeli'de kendi hakimiyetini ilan etmiş; Çelebi Mehmet, Amasya ve Sivas bölgelerini yönetmiştir. Bursa ve çevresi ise Musa Çelebi ile İsa Çelebi arasında mücadele alanı olmuştur. Timur'un Anadolu'dan çekilmesiyle birlikte Osmanlı'nın siyasi birliği büyük ölçüde dağılmış, kardeşler arasında iç savaş başlamıştır. I. (Çelebi) Mehmet, önce Rumeli'de Emir Süleyman Çelebi'yi, ardından Musa Çelebi'yi etkisiz hale getirerek Osmanlı topraklarının büyük kısmını tekrar bir araya getirmiş ve 1413'te Osmanlı tahtında tek hükümdar olmuştur (Şekil 2) (İnalçık, 2003, s. 22; Başar, 1995, ss. 480-482; Emecen, 2015, ss. 93-102; Imber, 2006, ss. 24-26).

Şekil 1: Ankara Savaşından sonra Anadolu ve Rumeli Haritası (1402) (Emecen, 2015, s. 88).

Şekil 2: Sultan I. (Çelebi) Mehmed'in Cülûs Töreni³.

Osmanlı topraklarında iç savaş ortamının yaşandığı bu kaotik dönemde, Sultan I. (Yıldırım) Bayezid döneminde büyük bir ivme kazanan mimari etkinliklerde de doğal olarak büyük bir durgunluk gözlenir.⁴ Bu süreç, sadece mimari etkinliklerin geri plana düşmesine değil aynı zamanda Ankara Savaşı'nın etkisinde gelişen yağma ve yıkımlar ile mevcut yapıları çevrenin de tahrip edilmesine ortam hazırlamıştır. Ankara Savaşı sonunda Timur ordusunun Osmanlı başkenti Bursa'yı yağmalaması kentte telafisi olmayan yıkımlara sebep olmuş (Keskin, 2014, s. 895), 1413'de Bursa'yı kuşatmaya kalkışan ve başarısız olan Karamanoğulları ordusu şehri terk ederken çevreyi ateşe verdiği, mescit, medrese, zaviyeleri yakıp yıktığı kayıtlara geçmiştir (Aşıkpaşazade, 2003, s. 151; Çağatay, 2010, s. 13; Kuban, 2007, s. 69; Neşri, 1949, s. 520). Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi olan ve o güne kadar ki Osmanlı mimarisinin en karakteristik örneklerini barındıran Bursa, Fetret Dönemi sürecinde hem fiziksel çevre hem de sosyal doku üzerinde oldukça tahripkâr etki bırakan iki işgale maruz kalmıştır. Bu kaotik dönem mimari etkinlikler açısından dikkat çekmese de günümüze ulaşan yapı ve döneme ilişkin sınırlı sayıdaki kaynaktan, şehzadeler arasında egemenlik mücadelesi sürmesine rağmen şehzadeler ve çevrelerindeki önde gelen şahsiyetler tarafından yapı inşa faaliyetlerinin sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu dönemde Süleyman Çelebi, Musa Çelebi ve Çelebi Mehmet'in kendi egemenlik bölgelerinde yürüttükleri mimari etkinlikler halk nezdinde meşruiyetlerini güçlendirmenin bir aracı olurken, diğer kişiler tarafından yürütülen yapı faaliyetleri bu bölgelerdeki istikrar ortamını sağlayan şartların oluştuğu şeklinde yorumlanabilir.

Ankara Savaşı'ndan sonra Bursa'daki devlet hazinesi ile birlikte Edirne'ye geçen ve burada Rumeli bölgesi için egemenlik iddia eden Süleyman Çelebi dönemi içinde tespit edilen yapılar,

³ Hünernâme I. Cilt, TSMK, H. 1523, Varak: 112b. (Akıl, 2019, s. 129)

⁴ Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan Yıldırım Bayezid dönemi sonuna kadar yapılan mimari etkinlikler hakkında yapıların tarih, yer ve yapı türü bilgisi detayları için (Ayverdi, 1989).

Yıldırım Bayezid'in Bursa'da defnedildiği türbesi⁵ dışında Gelibolu Azepler Namazgahı, Eski Zağra Hamza Bey Cami ve Mektebi, Gelibolu Hoca Hamza Mescididir. Gelibolu'da Azepler Cami olarak bilinen namazgahın⁶ kitabesinden H.810/M.1407-08 yılında Hacı Beşe oğlu İskender tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır (Ayverdi, 1972, s. 166; Tanman, 1991, ss. 315-316; Tüfekçioğlu, 2001, s. 98). Baninin kimliği hakkında bilgi bulunmamakla birlikte yapı kitabesine göre, Süleyman Çelebi'nin egemenlik döneminde savaşa giden askerlerin ibadeti için yaptırılmıştır (Güray Gülyüz, 2020, s. 22) (Şekil 3). Bulgaristan sınırları içinde bulunan Eski Zağra (Stara Zagora) Hamza Bey Cami, yüksek kasnaklı merkezi kubbesi ile tek kubbeli kare planlı dönem camileri içinde en anıtsalıdır (Eyice, 1997, ss. 505-506). Kitabesinde H.811/M.1408-09 yılında Hamza Bey⁷ tarafından Süleyman Çelebi'nin egemenlik döneminde yaptırılmış olduğu belirtilmiş olması açısından önemlidir⁸ (Şekil 4). Süleyman Çelebi dönemine tarihlenen, günümüze ulaşmamış olan Gelibolu Hoca Hamza Mescidinin varlığı Ayverdi tarafından Azepler Namazgâhının minber kapısı üstünde tespit edilen ve 1974 yılından sonra yapılan bir onarımdan sonra yerleştirildiği düşünülen H.810/M.1407 yılına ait yapı kitabesinden tespit edilmiştir (Ayverdi, 1972, s. 168; Güray Gülyüz, 2020, s. 23; Tüfekçioğlu, 2001, s. 96).

Rumeli bölgesinin hâkimiyeti için Süleyman Çelebi ile mücadele eden Musa Çelebi'nin, Edirne merkezden yönettiği H.815/M.1412-13 yıllarında ki kısa dönemli iktidarında Evliya Çelebi'nin aktardıklarına göre birçok yapı faaliyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Musa Çelebi'nin Edirne Sarayı'nı genişleterek kale gibi güçlü ve korunaklı bir idari merkeze dönüştürdüğü ve bir çeşme yaptırdığı aktarılır. Süleyman Çelebi'nin Edirne'yi yönetim merkezi olarak tercih etmesi ve ardından Musa Çelebi'nin faaliyetleri, şehri bir fetih üssü olmaktan çıkararak Osmanlı'nın yeni başkenti konumuna taşımıştır (Kuban, 2007, s. 71). Edirne'de günümüze ulaşmamış olan Cami-i Atık Medresesi/ Cami Ardı Medresesi/ Eski Cami Medresesi ya da Yıldırım Hanoğlu Medresesi adıyla bilinen (Ahmet Badi Efendi, 2014, s. 201) ve Evliya Çelebi'nin Musa Çelebi Medresesi adıyla tanıttığı medrese de kaynaklarda Musa Çelebi tarafından yaptırılmış olarak kabul edilmektedir (Evliya Çelebi, 2006, s. 579; Güray Gülyüz, 2020, s. 27). Ferecik Musa Çelebi Cami, Çırpan Musa Çelebi Hamamı ve Karaferye'de Musa Çelebi tarafında camiye çevrilen bir kilise tespit edilen dönem yapılarıdır (Ayverdi, 1972, s. 136,181; Evliya Çelebi, 2006, ss. 74, 179; Güray Gülyüz, 2020, ss. 28-29; Lowry, 2014, s. 225). Ahmet Badi Efendi'nin aktardığı kitabe bilgisine göre, Edirne İbrahim Bey Mescidi H.814/M.1411-12 yılında Gazi İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır. Varlığını vakıf kayıtlarından öğrendiğimiz Edirne Şeyh Bedrettin⁹ Zaviyesi ise H.815/M.1412-13 tarihlerinde, Musa Çelebi döneminde inşa edilmiştir (Ahmet Badi Efendi, 2014, ss. 139-140; Ayverdi, 1972, s. 163).

⁵Bursa I. (Yıldırım) Bayezid türbesi I. Bayezid'in Bursa'da ki Yıldırım İmareti'ni meydana getiren yapı topluluğunun bir parçası olarak vakfiyesinde bahsi geçmektedir. Ancak türbe inşasının I. (Yıldırım) Bayezid'in ölümünden sonra tamamladığı tahmin edilmektedir. Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, 155

⁶Namazgah, açık alanda toplu halde namaz kılmak için inşa edilen kible tarafında mihrap duvarı ve minber yer üzeri açık sınırları belirli mekân.

⁷Hamza Bey'in kim olduğu ile ilgili II. Murat dönemi kumandanlarından olduğu ve Emir Süleyman dönemi yapıyı tamamladığı ya da İzmirli Cüneyt beyin oğlu olduğu ya da Firuz beyi oğlu olduğu ya da Bicarzade Hamza Bey olduğu ile ilgili dört farklı ihtimali öne süren görüş bulunmaktadır. (Güray Gülyüz, 2020, s. 24).

⁸Evliya Çelebi Hamza Bey'in Musa Çelebi zamanında ümeradan yani dönemin yöneticilerinden biri olduğu bilgisini verir. Evliya Çelebi'nin yapıyı Musa Çelebi dönemi ile ilişkilendirmesi yapının kitabesiyle çelişmektedir (Evliya Çelebi, 2006, s. 493).

⁹Şeyh Bedreddin (ö. 823/1420), Simavna kadısının oğlu olarak dünyaya gelmiştir, dönemin öne çıkan fakih ve mutasavvıflarındandır, Musa Çelebi'nin Edirne yönetimin ele geçirdiği dönemde kazasker olarak görevlendirilmiş, I. (Çelebi) Mehmet'in Edirne'yi almasıyla şeyh Bedreddin İzmit'e gönderilmiştir. İzmit'ten gizlice Rumeli bölgesine kaçmış, burada başlattığı isyan sebebiyle 1420'de Serez'de idam edilmiştir (Dindar, 1992, ss. 331-334).

Edirne’de Ulu Cami olarak bilinen Eski Cami/Cami-i Atik, çok destekli, çok bölümlü ulu cami plan tipi ile o güne kadar Edirne’de inşa edilmiş ilk anıtsal camidir (Şekil 5) (Akçıl, 2012, s. 97; Kuban, 2007, s. 138; Seçgin, 2020, s. 303). Kitabenin verdiği bilgiye göre yapı, H.816/M.1414 yılında I. Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Ancak Hoca Saadetin’in Tacü’t-Tevarih adlı eserinde, yapının temellerinin Süleyman Çelebi tarafından H.805/M.1402-03 yılında atıldığı, inşasının büyük oranda Musa Çelebi tarafından tamamlandığı ve açılışının Çelebi Mehmet’in tek başına tahta geçmesinden sonra gerçekleştiği belirtilmektedir. Bu görüş, Evliya Çelebi tarafından da desteklenmektedir (Ahmet Badi Efendi, 2014, s. 97; Ayverdi, 1989, s. 150; Evliya Çelebi, 2006, s. 560; Gökbilgin, 1952, ss. 196-197; Hoca Sadeddin, 1979, s. 53; Tüfekçioğlu, 2001, s. 111). Kuban, her üç şehzadenin de yapının inşasını tamamlama isteğini, yapının inşa programına I. (Yıldırım) Bayezid döneminde başlanmış olduğu ve onun mirasını sürdürmek isteyen şehzadeler arasında bir rekabet unsuru haline geldiği yorumunda bulunur (Kuban, 2007, s. 138). Bütün bu bilgilere göre, Edirne Eski Cami, yapımına Süleyman Çelebi, Musa Çelebi ve Çelebi Mehmet’in katkı sağladığı Fetret Dönemi’nde inşa edilmiş en anıtsal yapıdır (Şekil 5).

Fetret Dönemi boyunca Çelebi Mehmet’in yönetim merkezi olan Amasya ve çevresinde, Rumeli bölgesinde olduğu kadar yoğun bir yapı faaliyetinin gerçekleştiği görülmektedir (Kuban, 2007, s. 73). Bu dönemde, Çelebi Mehmet’in yanı sıra çevresindeki devlet adamları ve önemli şahsiyetlerin banisi olarak öne çıkması, bölgedeki görece istikrarlı bir süreci işaret etmektedir. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi, Tokat Hamza Bey Zaviyesi ve Amasya Merzifon’daki Eski Hamam, günümüze ulaşan dönem yapılarıdır. Tahrip olmuş kitabesinden anlaşıldığına göre, Eski Hamam H. 815 / M. 1413 yılında Çelebi Mehmet tarafından yaptırılmıştır (Ayverdi, 1972, s. 191; Çerkez, 2005, s. 352).

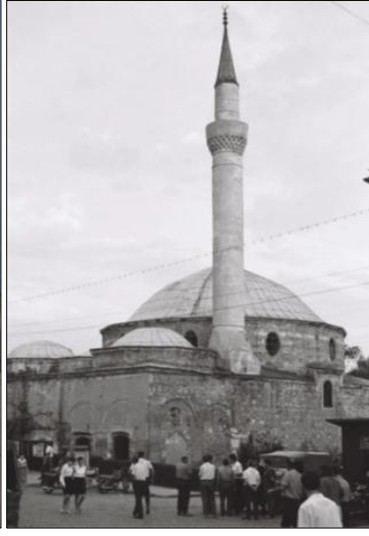
Hüsametdin Efendi, Çelebi Mehmet dönemine ait ancak günümüze ulaşamayan Amasya’daki “Kaya Paşa Suyu” adlı su yolunun, H.805/M.1402-03 yılı vakfiyesinde on beş çeşme, bir hamam ve bir mektebe bağlı olduğunu belirtir. Ayverdi, mektebin bedestenin yanında yer aldığını aktarır (Yaşar, 2008a, ss. 15-16; Ayverdi, 1972, s. 33). Vakfiyesine göre H.807/M1405-06 yılında yapılmış olan Bedrüddin Mahmut Çelebi Dar’ül-Huffazı (Ayverdi, 1972, s. 34; Yaşar, 2008a, s. 158), vakfiyesine göre H.810/M.1407-08 yapılmış Yeşil Irmağın sağında ve bimarhanenin güneybatısında bulunan Yakut Paşa Zaviyesi (Ayverdi, 1972, s. 35; Yaşar, 2008b, s. 116), Çelebi Mehmet’in ölen oğlu Kasım Çelebi için yapılmış olan H.810/M1408 tarihli türbesi (Ayverdi, 1972, s. 36; Uzunçarşılı, 1972, s. 135; Yaşar, 2008a, s. 118), Çelebi Mehmet’in öğretmeni Niğdeli Sufi Bayezid’in H.814/M.1412 tarihli mezarının olduğu Üçler Türbesi (Ayverdi, 1972, s. 36; Yaşar, 2008a, s. 106) ve Amasya Ezinepazarı’nda vakfiyesine göre H.812/M1409 tarihinde yapılmış Şehy Şadi¹⁰ Tekke ve Türbesi tespit edilen dönem yapılarıdır (Ayverdi, 1972, s. 165). Günümüze sadece kitabesi ulaşan Tokat Hisariye Medresesi’nin H.814/M.1411-12 yılında Emir Yahşi¹¹ tarafında yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır (Ayverdi, 1972, s. 205; Uzunçarşılı, 1972, ss. 19-20).

Fetret Dönemi’ne tarihlenen zaman aralığında (1402-1413) cami, mescit, namazgah, zaviye ve türbe gibi dini yapılar medrese, mektep ve dar’ül-huffaz gibi eğitim yapıları su yolu, hamam ve çeşme gibi su yapıları, Edirne Sarayı’nın genişletilmesi çalışması, dönem içinde farklı yapı türleri ile birlikte büyük ölçekli yapı inşasını da imkân verecek mimari organizasyonun sağlanabildiğini göstermektedir. Günümüze ulaşan yapılar içinde Edirne’nin ilk anıtsal ulu camisi olan Edirne Eski Cami/Cami-i Atik (Şekil 5), ardında o güne dek inşa edilmiş en büyük kubbe açıklığı ile Eski Zağra Hamza Bey Cami (Şekil 4), Gelibolu Azepler Namazgahı (Şekil 3),

¹⁰ Şeyh Şadi, fazla şöhretinden dolayı Yıldırım Bayezid tarafından Amasya Ezine Pazarına sürülmüş, tekke ve türbesi ise Musluhiddin Musa Bey tarafından yaptırılarak vakfedilmiştir (Yaşar, 2008a, s. 202).

¹¹ Emir Yahşi, Çelebi Mehmet’in hükümdarlığında vezirlik yapan Bayezid Paşa’nın babasıdır (Keskin, 2016, ss. 1-37).

Amasya Yakup Paşa Zaviyesi ve Tokat Hamza Bey Zaviyesi, iç karışıklığa rağmen teknik ve sanatsal anlamda erken dönem Osmanlı mimarisinin gelişimin yansıtan önemli eserlerdir.

Şekil 3: Gelibolu Azepler Namazgahı (Demirarslan, 2017). Şekil 4: Eski Zagra Hamza Bey Cami 1970 (Yılmaz, 2023, s. 80).

Şekil 5: Edirne Eski Cami (Eren, 2017).

3. Fetret Dönemi Zaviyeleri

Fetret Dönemi'nde inşa edildiği tespit edilen zaviyeler içinde günümüze ulaşabilen Amasya Yakup Paşa Zaviyesi ve Tokat Hamza Bey Zaviyesi ile günümüze ulaşamayan Edirne Şeyh Bedrettin Zaviyesi, Amasya Yakup Paşa Zaviyesi ve Amasya Ezinepazarı'ndaki Şeyh Şadi Tekke ve Türbesi yer almaktadır. Günümüzde cami olarak kullanılan Amasya Yakup Paşa Zaviyesi ve Tokat Hamza Bey Zaviyesi, erken dönem Osmanlı mimarisinin çok işlevli zaviye özelliklerini sergilerken, aynı zamanda Fetret Devri'nin mimariye olan etkilerini gözlemleme imkânı sunar.

Günümüze ulaşamayan diğer üç zaviyenin mimari özellikleri hakkında bilgi bulunmamasıyla birlikte, banileri dönemin sosyal yapısına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Sinaneddin Yakup Paşa'nın Hamza Bey ve Yakup Paşa gibi I. Mehmet'e yakın bir yönetici olduğunu, fakih ve

mutasavvıf kimliği ile bilinen Şeyh Bedrettin ise I. Mehmet ile taht mücadelesinde olan Süleyman Çelebi ve Musa Çelebi yönetiminde bulunan Edirne'de ikamet ettiği anlaşılmaktadır (Ayverdi, 1972, s. 35; Yaşar, 2008b, s. 116). Bununla birlikte Şeyh Şadi, I. Bayezid tarafından Amasya Ezinepazarı'na sürülmüş zaviyesini o süreçten sonra kurmuştur (Ayverdi, 1972, s. 165; Yaşar, 2008a, s. 202). Şeyh Şadi'nin sürgün, Şeyh Bedreddin'in ise daha sonra Rumeli'de başlattığı isyan sebebiyle idam edilmiş olması her iki şeyhin de siyasi otorite ile çatışan kişiler olarak kayıtlara geçtiğini düşündürmektedir (Dindar, 1992, ss. 331-334).

3.1. Tokat Hamza Bey Zaviyesi (1412)

Tokat Hamza Bey Zaviyesi, günümüzde Tokat kent merkezinde Çekenli Mahallesi'nde Hamza Bey Camii adıyla cami işlevini sürdürmektedir. Özgün mekân düzeninin zaman içinde tahrip olduğu anlaşılan zaviye asimetrik bir plan kurgusuna sahiptir. Yapı kuzey güney aksında dikdörtgen planlı mescit olarak kullanılan ana mekân ve ana mekâna açılan doğu duvarında iki ve batı duvarında bir tabhane odası olarak tanımlayabileceğimiz toplam dört ayrı mekân birimden meydana gelmektedir (Şekil 8; Şekil 9; Şekil 10; Şekil 16) (Acar, 2011, ss. 199-202; Ayverdi, 1972, s. 201; Erkara, 2010, ss. 46-71; Gabriel, 1934, s. 87; Gündoğdu, 2006, ss. 89-96; Seçgin, 2005, ss. 373-385; F. Şahin, 2019, ss. 63-69; Şimşirgil, 2003, ss. 87-104).

Kitabesinden *Hacı Nureddin Hamza bin Bicar* tarafından H.815/1412 yılında I. Mehmet'in egemenlik döneminde yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Tüfekçioğlu, 2001, s. 103; Uzunçarşılı, 1972, ss. 20-21, 2003, ss. 42-47). Kroniklerde Bicaroğlu Hamza Bey olarak anılan Hamza Bey, Fetret Dönemi'nde ve sonrasında I. Mehmet'in yakın çevresindeki yöneticilerden biri olarak öne çıkmıştır. I. Mehmet'in tahta geçmesiyle Şehzade Murat'ın lalası olarak görevlendirilen Hamza Bey'in, 1419'da Rumeli Beylerbeyi unvanıyla Samsun'u fethedip yönetimin üst kademesinde askeri başarılar kazandığı bilinmektedir (Açıkel, 2012, s. 222; Aşıkpaşazade, 2003, s. 156,239; Hoca Sadeddin, 1979, ss. 95-97; Yaşar, 2008b, s. 114).

Hamza Bey Zaviyesi'nin ana giriş kapısının sağ üstünde yer alan, Arapça yazılmış kabartma mermer kitabesi, banisi, yapım yılı ve vakfın gelir kaynaklarını belirtmektedir¹². Kitabede yapı için vakfedilen arazi ve malların ayrıntılı belirtilmesi kitabeye vakfiye niteliği kazandırmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6: Tokat Hamza Bey Zaviyesi Kitabesi (Akar, 2024).

¹² Kitabe transkripsiyonu: "Bu şerefli zaviyenin yapımını, en yüce emir Haremeyni'-ş-şerifeyni ziyaret eden Hacı Nureddin Hamza bin Bicar' a (Allah uzun ömür verip ve -amelini- kabul etsin) Devletli Sultan-t A'zam Büyük Hakan Arap ve Acem krallarının efendisi Kara ve Deniz sultanlarının Sultanı Sultan Gıyaseddin Mehmed bin merhum el-Emir Şehit Bayezid Han bin Murad Han (Allah hükmünü baki kilsin) döneminde H. 815/1412 yılında emretmiştir. Adi geçen Sultan- Kazabad çölünde bulunan tüm Aksfad köyü ve Siroş köyünün yarısının, ayrıca Abdurrahman, Muhyi Kazzaz, Şuca diye bilinen ve Yahudi mezarlığının yanında bulunan bütün bahçelerin ayrıca Erkilet diye bilinen bütün yerler ve Salan değirmeninin dörtte üçü, Tokat' ta bulunan Alaca Mescid'in yakınında bulunan hanın yarısının menfaatleriyle ilgilenmiştir" (Uzunçarşılı, 2003, ss. 42-47).

Hamza Bey Zaviyesi'nin günümüze ulaşan Arapça 14 Cemazeyilevvel 815 (14 Ağustos 1412) tarihli vakfiyesinden¹³ Rumeli Kadısı Emir Ali tarafından tescil edildiği anlaşılmaktadır. Vakfiyede vakfın gelirleri ve zaviyenin işleyişinin sürmesi adına şartlar ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Vakfiyede ki açıklamadan zaviyenin gelen-giden yolcular, komşular ve yoksulların hizmeti için yapıldığı belirtilmektedir. Zaviyede görev yapacak kişiler için hangi tarikattan olduğu önemli olmayan âbid, zâhid ve müttakî bir şeyhin bulunması, ezan okuyacak bir müezzin bulunması, bu müezzinin aynı zamanda zaviyeyi açma kapama, temizlik süpürme gibi günlük işlerini yapması istendiği ayrıca vakıf sahibinin ailesinin sevabı için her gün bir cüz kuran okuyacak hafız bulunması şartları konulmuştur. Vakfiyede zaviye gelirlerinin, hangi tarikattan olursa olsun misafir, yoksul, yolcular ve zaviye çalışanlarına sabah akşam verilecek iki öğün yemek ve ihtiyaçlar için harcanması gerektiği, eğer zaviye yıkılırsa gelirler ile yeniden inşa edilmesi şartları koşulmuştur (Açıkel & Sığırlı, 2005, ss. 130-133). Vakfiyede özellikle bir tarikat ayrımı yapılmaması gerektiği vurgusu ve ihtiyaç sahibi herkese hizmete açık olduğunun belirtilmesi, yapının özgün işlevini belirtmesi açısından önemlidir. Zaviyede şeyh ile birlikte bir müezzinin görevlendirilmiş olması zaviyede ezan okunduğu ve vakit namazlarının kılındığını da göstermektedir.

Hamza Bey Zaviyesi şehrin iskân sahasının dışında Behzat Deresinin doğusunda inşa edilmiştir. Bölge 1485 tarihli Hatuniye külliyesi ile birlikte yerleşim yeri olmaya başlamıştır. 17. Yüzyılın sonunda açık Pazar yeri olarak kullanılan ve meydan adıyla anılan olan bölge şehrin sınırında kalmaktadır (Seçgin, 2005, s. 376). Günümüzde modern şehir dokusu içinde kalmış olan yapı, 1930 yılına ait fotoğrafta şehrin ortasından geçen Behzad Deresi üzerinde kurulmuş olan beşik kemerli taş köprünün batı tarafından yer aldığı anlaşılmaktadır. Fotoğrafta yapıdan bağımsız olarak inşa edilmiş olan minarenin köprü duvarı ile birleştiği ve yapının giriş cephesine bitişik iki katlı bir konak olduğu görülmektedir (Şekil 7). Yapıyı ziyaret eden Gabriel konağın eskizlerini çizmiş, daire planlı ahşap cihannüması ile dikkat çeken konak, Hamza Bey Zaviyesinin ön cephesinin tamamen kapatmakta olduğu ve yapıya girişin konaktan sağlandığı anlaşılmaktadır. Gabriel yapıyı mescit olarak tanıtmakta ve yapının planını bölgedeki tekkeler ile ilişkilendirmektedir (Gabriel, 2022, ss. 102, 121). Ayverdi, evle ilgili olarak Hamza Bey'in zaviyeyi evinin avlusuna yaptırıp evi de mülk olarak koruduğu görüşündedir. Ayrıca, mevcut konağın 19. Yüzyılın nitelikli örneklerinden olduğunu, mirasçıları tarafından onarılamadığı için yıktırıldığı bilgisini vermektedir (Ayverdi, 1972, s. 201). Ancak yapıyı 17. Yüzyılda ziyaret eden Evliya Çelebi Hamza Bey Cami olarak bahsettiği yapının kubbeli ve minareli olduğu bilgisini verir ve evden bahsetmez (Evliya Çelebi, 2010, s. 90). En son 2010 yılında geçirdiği restorasyon ile çevresi yapılardan temizlenmiş olan Hamza Bey Zaviyesi, kuzey batısında yer alan bağımsız minaresinin kaide duvarının sınır olduğu bir bahçe duvarı ile çevrelenmiştir (F. Şahin, 2019, ss. 68-69) (şekil 7).

¹³ Hamza Bey Vakfı Vakfiyesi: Tokat Müzesi Dft. No:13, s. 1-3 (Açıkel & Sığırlı, 2005, ss. 130).

Şekil 7: Tokat Hamza Bey Zaviyesi Genel Görünüşü 1930¹⁴.

Şekil 8: Hamza Bey Zaviyesi kuzey cephesi (a) ve Hamza Bey zaviyesi kuzeybatıdan genel bakış (b) (Akar, 2024).

Şekil 9: Hamza Bey Zaviyesi güney cephesi (a) ve Hamza Bey Zaviyesi kuzeydoğu cephesi (b) (Akar, 2024).

¹⁴ Besim Karagülle, Tokat Müzesi Arşivi. (Şahin, 2019, ss. 378,381).

Şekil 10: Hamza Bey Zaviyesi mescit (a) ve batı yöndeki tabhane girişi (b) ve kuzey doğu tabhane görünüşü (c) (Akar, 2024).

3.2 Amasya Yakup Paşa Zaviyesi (1407)

Amasya Yakup Paşa Zaviyesi, günümüzde Amasya kent merkezde Mehmet Paşa Mahallesi'nde Çilehane Cami adıyla cami işlevini sürdürmektedir. Yapı güneyden kuzeye doğru ve doğudan batıya doğru alçalan eğimli bir arazide, bahçe duvarları ile çevrili bir alan içinde yer alır. Yapı doğu- batı doğrultusunda bir koridor vasıtasıyla iki ana bölüme ayrılmakta güney tarafta mescit ve 12 adet çilehane mekânı, kuzey tarafta ise tevhitane, şeyh odası ve türbenin yer aldığı bir işlev şemasına göre yerleşmiştir (Şekil 12; Şekil 13; Şekil 14; Şekil 15; Şekil 16) (Acar, 2011, ss. 203-208; Altaş, 2007, ss. 15-18; T. Aydın, 2019, ss. 105-114; Ayverdi, 1972, ss. 26-32; Gabriel, 1934, ss. 51-53; Karaçağ, 2010, ss. 103-105; Kuban, 2007, s. 96; Mutlu, 2022, ss. 71-75; Tanman, 2013, ss. 285-286; Uruk, 1994, ss. 236-248).

Vakfiyesine göre Yakup Paşa tarafından H.810/M.1407 yılında yaptırılmıştır (BOA, TKGM, VAYS.VC.169, Tarih 01 Receb 810 (2 Aralık 1407)). İlk Amasya şehir tarihi yazarı Mustafa Vazih Efendi (Ö. 1831), “Çilehane Cami” olarak adlandırdığı yapıyı aslen Boşnak olan Yakup Paşa'nın mürşit edindiği Halveti şeyhi Mevlâna pir Celaleddin Abdurrahman adına *Çökçe* isimli kilise yıkıntıları üzerine yaptırmış olduğunu, ayrıca buraya müderris tayin edildiği için yapının medrese olduğunu aktarırken burada İsrailoğullarına ait yedi peygamber mezarı bulunduğu dair bir halk inancından da bahseder (Mustafa Vazih Efendi, 2011, s. 73). Hüseyin Hüsamettin, Amasyalı yöneticilerden olan Yazarlıoğlu Yakup Paşa'nın Fetret Döneminde Çelebi Mehmet tarafından Ankara Beylerbeyi olarak görevlendirildiğinden ve askeri faaliyetlerinden bahseder, Yakup Paşa'nın H.815/M.1413 şubatından önce Beğler Sarayı civarında cami, medrese ve zaviyeden oluşan hayratının inşasına başlamış olduğunu ve kendi mülkünü vakfettiğini aktarır (Yaşar, 2008b, s. 109,118). Hüseyin Hüsamettin, zaviyeyi Halveti Şeyhi Şeyhülislam Gümüşlüzade pir Abdurrahman Çelebi için yapıldığı mütevellisinin Şemseddin Mehmet Buhârî ve evladına şart koşulmuş olduğunu aktarır. Sonraki süreçte Halvetiye tarikatı ve takipçilerinin kullanımında kalmış olan yapıyı Çilehane Tekkesi ve Yakup Paşa Medresesi adıyla iki ayrı başlıkta tanıtmaktadır 1622 yılında zaviyenin şeyhliği için vaiz şeyh Hüsamettin Efendi ve ulemadan Abdi Efendi arasında on yıl sürmüş olan anlaşmazlığa son vermek adına tekke şeyhliğine Hüsamettin Efendi ve tekke müderrisliğine de Abdi Efendi'nin atanmasından sonra yapı hem tekke hem de medrese olarak kullanılmaya başlamış olduğunu, 1898 yılından sonra sadece müderrisler atanarak yalnızca medrese olarak kullanıldığını aktarır (Yaşar, 2008a, s. 134,183).

Amasya'nın kuzey doğu sınırlarında inşa edilmiş olan Yakup Paşa Zaviyesi 16.yüzyıl kayıtlarında Sofular Mahallesi içinde yer almaktadır. Bu bölge, Halveti şeyhi Pir İlyas'dan dolayı “Kasr-ı Sofiyân” olarak anılmaktadır (Türkmen, 2023, s. 104). Zaviye ile birlikte çevresinde

yerleşim yoğunlaşmış, Bayezid Paşa İmaretı (H.817/M.1414) ve Yögüç Paşa İmaretı'nın (H.834/M.1430) inşasıyla bölge Osmanlı dönemi Amasya şehir merkezi dokusu ile bütünleşmiştir (Kuban, 2007, ss. 108, 116; Türkmen, 2023, s. 105).

Yakup Paşa Zaviyesine ait 01 Receb 810 (2 Aralık 1407) tarihli özgün vakfiye incelendiğinde, gelir kaynaklarının köyler ve nahiyelerden sağlandığı ayrıca zaviyenin dışında Amasya Darüşşifa Mahallesi'nde hücreler, mutfak ve fırından oluşan çeşitli yapıların varlığından bahsedildiği anlaşılmaktadır (BOA, TKGM, VAYS.VC,169, Tarih 01 Receb 810 (2 Aralık 1407)).¹⁵ Ancak bu vakfiyede, Hüseyin Hüsametın'in aktardığı gibi yapının H.815/M.1413 yılında Halveti Tarikatı zaviyesi olarak düzenlendiğine ilişkin bir bilgi tespit edilememiştir. Halveti Tarikatının Anadolu'da 15. yüzyılın ortalarında ortaya çıkıp yayılmaya başladığı göz önünde bulundurulduğunda (Ocak, 2016, ss. 102-103), Hüseyin Hüsametın'in bahsettiği vakfiyenin sonradan düzenlenmiş olduğu düşünülmektedir.

İnşa kitabesi bulunmayan yapıda iç mekânda doğu batı doğrultusundaki koridora bakan türbe penceresinin üzerinde bir kitabe yer alır. Kitabede Pir İlyas ailesinden gelen Şeyh Hüsami ve damadı Mehmet adı geçmekte, ölüm tarihleri belirtilen bu kişilerden Mehmet'in Mekke'de öldüğü belirtilmektedir. Ancak kitabeden türbe sandukası bulunan kabrin kime ait olduğunu belirten net bir bilgi yoktur. Yapının Halveti Tarikatı ilişkisi bu kitabenin eklendiği 1544 yılında kurulduğu düşünülebilir. Dört satırlık Farsça kitabenin sol tarafında ayrıca Türkçe üç satırlık kitabeyi yazan kişinin açıklaması bulunmaktadır.¹⁶

Şekil 11: Amasya Yakup Paşa Zaviyesi içindeki türbe kitabesi (Kartal, 2024).

¹⁵ Zaviyenin gelir kaynakları: Amasya'nın Kazabad nahiyesinin Farni, Timur, Çamurcu, Şire-obası, Balıkpazarı, Ermeniobası; Argoma nahiyesinin Salurcu, Çakal köyü; Geldiklan nahiyesi Bağlağı köyü, Akdağ nahiyesi Ovacık köyü mahsulü; Zaviyeyi tescil edenler: Amasya kadısı Mehmed bin Abdurrahman el-Misbahi; Kazasker Mustafa bin Yusuf; vakıfları ve yapılan sarfiyatı teftiş eden müfettiş Hacı Mehmed bin Sadullah; Amasya kadısı Mahmud bin Mehmed bin İmad; müfettiş Emir bin Yahya et-Tosyevi; Tokat kadısı Hasan bin Emir Ali.

Arapça vakfiyenin tercümesine katkılarından dolayı Ferişt Balı'ya teşekkür ederiz.

¹⁶ Kitabeye transkripsiyonu: "Âlemin Kutbu olduğuna şek ve şüphe olmayan Pir İlyas neslinden Şeyh Hüsami, o keramet sahibi, o hakiki mürşid hayıra olan meylinde herkesi Tanrı yoluna davet ederdi. Onun aziz ömrü altmış üç olduğu zaman o daima şeytanın mekr-ü hiylesinden Tanrıya sığınır, Tanrı yanına göçtüğü 'Rahmet beru ilahi' dedi. (H.903/ M.1487). /Şeyh'ten sonra damadı Mehmet hakiki bir mürşit oldu, o hakikaten âlim ve arif ve ehl-i halin meczubu idi. O da altmış üç yaşına geldiği zaman Kâbe'nin toprağına ulaşmak arzusu kalbinde uyandı. Kurban Bayramı'nın akabinde Mekke'de Allah'ın yanına gitti, rahmetine kavuştu, bütün rical-ül gayb... de ona Abdal derlerdi, biz dua ettik ve onun vefat tarihi... (H.935/ M.1544) oldu."

"Dua kılmağçun ravza-i huld oldu bu tarih. Mezara bakacak her dem dua eyle ve âmin de. Ketebe hu mürerrihihu Celâl bin Hüseyin El-Atabeyi afa anhu (H.951/M. 1544)"(Karaçağ, 2010, s. 104).

Şekil 12: Amasya Yakup Paşa Zaviyesi batı giriş cephesi (a) ve doğu cephesi (b) (Kartal, 2024).

Şekil 13: Amasya Yakup Paşa Zaviyesi güney cephesi (a) ve kuzey cephesi (b) (Kartal, 2024).

Şekil 14: Amasya Yakup Paşa Zaviyesi tevhitane eyvanından mescit girişine bakış (a) ve mescit kuzey duvarına bakış (b) (Kartal, 2024).

Şekil 15: Amasya Yakup Paşa Zaviyesi batıdan koridora bakış (a); Türbe giriş kapısı (b); Güney doğu hücre koridoruna bakış (c); Türbe (d) (Kartal, 2024).

Değerlendirme

Anadolu'da Selçuklu döneminden itibaren inşa edilen zaviye ve benzeri yapılar, vakfiye ve kitabelerine göre Selçuklu sultanlarının desteğiyle, Türklerin bölgeye kalıcı olarak yerleşme sürecine manevi rehberlik edecek mutasavvıflar ve dervişler adına kurulmuş, dini faaliyetlerin icra edildiği hayır kurumları olarak anılmışlardır (Pilehvarian, 2001, s. 475; H. Şahin, 2020, s. 56). Osmanlı devletinin kuruluş süreci itibariyle (vakfiyelerindeki tanıma göre) zaviyeler ya da döneminde halk arasındaki adlandırmayla imaretler yerleşim politikasının önemli bir kurumu olarak tesis edilmeye devam ederler (Çam & Pantık, 2022, s. 15). Özgün bir mimari form olarak gelişen, devlet yapısı kimliği ile yönetim eliyle tesis edilen bu yapılar bir şeyhin yönetiminde faaliyet sürmektedir. Ancak toplum üzerinde yönlendirici etkiye sahip sûfi şahsiyetlerin her zaman siyasi otorite ile çatışma potansiyeli Osmanlı devletinde zaviyelerin çoğunlukla devlet eliyle sultan adına kurulmasına ve giderlerinin vakıfları aracılığı ile devletin himayesinde karşılanmasına neden olmuştur. Günümüze ulaşan Erken Osmanlı zaviyeleri, Selçuklu dönemi öncüllerinden farklı olarak, vakfiye ve kitabelerinde kurucusu veya idarecisi olan şeyhlerin isimleri yerine, genellikle sultanlar, hanedan mensupları, yönetici beyler, gaziler ve paşalar gibi kişilerin isimleriyle anılmaktadır. Bu yapıların devlet kontrolünde olduğunu gösteren bu işleyiş Fetret Dönemi'nde de devam etmiştir. Bu zaviyeler, 15. Yüzyılın sonlarında çok işlevli yapı karakterinden zamanla dönüşerek sadece cami olarak kullanılmaya başlanmıştır. Erken Dönem Osmanlı Mimarisi içinde nitelik ve nicelik açısından öne çıkan *zaviye/imaret* yapıları etrafında sürdürülen tartışmalar, Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde yer alan uç beyliği kimliğinin, zamanla güçlü bir merkezi yönetime sahip büyük bir devlete dönüşmesiyle toplumsal yapı, dini anlayış ve idari mekanizmalarda meydana gelen değişimlerin mimarlık üzerindeki etkilerini göstermesi açısından önemlidir.

Fetret Dönemi siyasi olarak kaotik bir dönemi temsil etmesi ve kısa bir zaman aralığı olması sebebiyle mevcut literatürde mimarlık tarihi bağlamında bağımsız olarak değerlendirilmemiştir. Ancak bu dönemin kendine özgü koşulları içinde sınırlı olsa yapı inşa edilmiştir. Bu dönemde meşruiyetlerini ispatlamaya çalışan Şehzadeler ve onlara destek veren güçlü yöneticiler eliyle inşa edilen cami, mescit, zaviye, türbe, medrese, mektep, su yolları, çeşme, hamam gibi yapılar bölgenin ihtiyaçları ve banilerinin sosyal statüsüne göre şekillenmiştir. Tokat Hamza Bey Zaviyesi (Şekil 8; Şekil 9; Şekil 10) ve Amasya Yakup Paşa Zaviyesi (Şekil 12; Şekil 13; Şekil 14; Şekil 15) dışında günümüze ulaşan Edirne Eski Cami (Şekil 5), Eski Zağra Hamza Bey Cami (Şekil 4), Gelibolu Azepler Namazgahı (Şekil 3) Fetret Dönemde inşa edilen Osmanlı mimarisinin bu dönemindeki mimari, sanatsal ve teknik gelişimini temsil eden nitelikli örneklerdir. Bu yapılar dönem koşulları içinde yapı inşa süreçlerinin devam ettiğini, özellikle

Fetret Döneminde çok işlevli yapı geleneğinin gelişerek sürdüğünü göstermektedir. Çelebi Mehmet, merkezi otoriteyi sağladıktan ve devletin tek hâkimi olduktan sonra yaptırdığı Yeşil İmaret ve Bayezid Paşa tarafından Amasya’da kendi adına yaptırılan imaret, Fetret Dönemi’nde de tercih edilen plan tipinin bir devamı niteliğindedir. Aynı zamanda Bursa Yeşil İmaret ve çevresinde medrese, türbe, hanlardan oluşan yapılar (1414-1419) mimari nitelikleriyle ve çini süslemeleriyle öncesindeki kaotik sürece rağmen Osmanlı mimari birikiminin teknik, estetik ve işçilik açısından güçlü bir şekilde çok işlevli yapı formunda devam ettiğini göstermesi bakımından da önemlidir (Kuban, 2007, s. 70). Bu durum taht mücadelesi ile geçen yıllarda sultan adaylarının kullandığı korunaklı (saldırı sırasında savunması kolay) çok işlevli bir nevi mini külliye olan *çok işlevli* yapı türünün, merkezi otoritenin sağlandığı dönemde de inşa edilmeye devam ettiğini göstermektedir. Birer küçük külliye niteliğinde olan bu yapılar erken Osmanlı mimarlığında birer dönüm noktası olmuş bu dönemi takip eden Sultan II. Murat döneminde gelişen ve İstanbul’un fethiyle devam eden sultan külliyelerinin ilk örnekleri olmuşlardır.

Amasya Yakup Paşa Zaviyesi ve Tokat Hamza Bey Zaviyesi erken Osmanlı mimarisinde ortaya çıkan plan tipi ve işleviyle dönemini karakterize eden zaviye tipini temsil etmeleri sebebiyle bu dönem zaviyeleri özelinde devam eden terminoloji karmaşasından bağımsız değildir. Dönem zaviyelerinin merkezi otorite sağlandıktan sonraki süreçte cami olarak kullanılması, araştırmacıları bu yapıları erken Osmanlı mimarisine özgü bir cami tipi olarak sınıflandırmaya yöneltirken, yapıların özgün işlevi ve kimliği bağlamındaki literatürde var olan farklı tamınlar bu yapıların işlevlerinden biri olan tarikat yapısı işlevini öne çıkarmıştır.

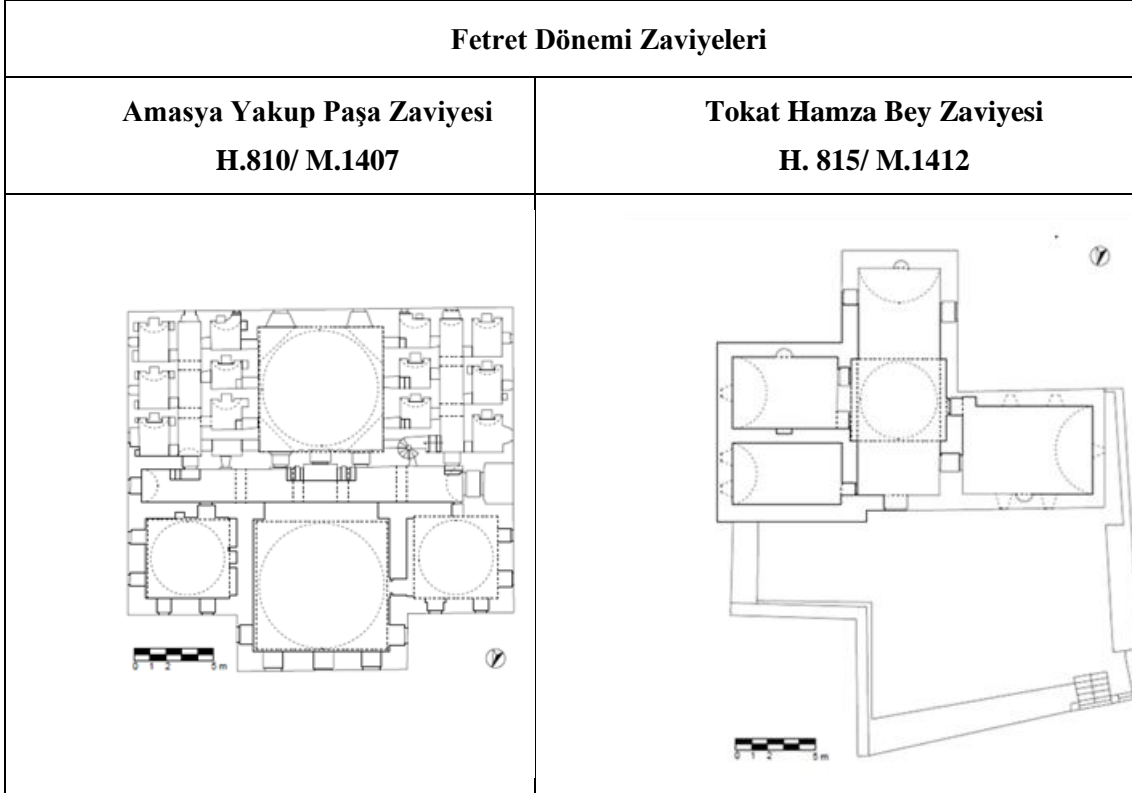
Fetret Dönemi içinde inşa edildiği bilinen, ancak günümüze ulaşmayan Edirne’deki Şeyh Bedrettin Zaviyesi ve Amasya Şeyh Şadi Tekkesinin, muhtemelen daha zayıf malzemelerle ve niteliksiz bir mimariyle inşa edilmeleri aynı zamanda I. (Çelebi) Mehmet’in merkezi otoriteyi sağlayıp tek başına yönetime geçtikten sonra zamanla vakıf gelirlerini kaybederek işlevlerini yitirmelerine sebep olmuş olabilir. Her iki şeyhinde merkezi yönetimle anlaşmazlık yaşayan şahsiyetler olmaları, kurdukları zaviyelerin gelirlerinin devam ettirilmemesine böylelikle toplumsal hafızadan silinmelerine neden olmuş olabilir.

Tokat Hamza Bey Zaviyesi Fetret Dönemi’nde Çelebi Mehmet’e en yakın yöneticilerden olan, Şehzade Murat’ın lalası olarak görevlendirilen Bicaroğlu Hamza Bey tarafından H.815/1412 yılında inşa edilmiştir. Zaviye vakfiyesine göre Tokat şehrinin dışında tarikat fark etmeksizin uygun bir şeyhin yönetiminde yoksul ve yolcuların yemek, barınma, ibadet gibi kamusal ihtiyaçları karşılaması için inşa edilmiştir. Zaman içinde büyüyen şehir merkezinin sınırları içinde kalan zaviye, 17. Yüzyılda Evliya Çelebinin ziyaret ettiği dönemde belirttiğine göre cami olarak kullanılmaktadır. Özgün mekânsal düzeni değiştiği anlaşılan zaviye asimetrik bir plan kurgusuna sahip, kaba yonu moloz taş duvar örgüsü, mazgal pencere, sade cephe düzeni ve süsleme unsurunun öne çıkmadığı özellikleri ile gösterişsiz bir yapıdır. Daha sonra yapılan tadilat ve eklemeler ile özgün mimari niteliğini kaybetmiş, günümüze kadar Evliya Çelebi’nin de belirttiği gibi cami olarak kullanılmaya devam etmiştir. A. Gabrielin 1936’daki incelemelerinden sonra yaptığı yayınında ve dönem fotoğraflarında, yapının ön cephesinde 19. Yüzyılda eklendiği düşünülen bir konak olduğu ve yapıya konak içinden girildiği, Ayverdi’nin tespit ve krokilerinde konağın yıkılıp yerine niteliksiz bir ahşap yapı yapıldığı anlaşılmaktadır. 2010 yılındaki restorasyon sürecinde zaviye, çevresindeki eklerden arındırılarak özgün mekân düzeni sağlanmaya çalışılmıştır.

Günümüzde Çilehane Cami adıyla bilinen Amasya Yakup Paşa Zaviyesi, I. (Çelebi) Mehmet dönemi önde gelen yöneticilerinden Yakup Paşa tarafından H.810/M.1407 yılında inşa edilmiştir. Günümüze büyük ölçüde özgün olarak ulaştığı kabul edilen bu yapı; mescit, tevhitane, şeyh odası, türbeden mekân kurgusu ile erken döneme özgü zaviyeler içinde değerlendirilebilir. Amasya Tarihçisi Hüseyin Hüsamet’in aktardığı bilgilere göre yapı, Halveti zaviyesi olarak tanımlanmış ve bu görüş sonraki araştırmacılar tarafından kesin olarak kabul edilmiştir (Ayverdi, 1972, ss. 26-32; Kuban, 2007, s. 96; Tanman, 2013, ss. 285-286). Nitekim,

yapının Halveti tarikatı ile olan bağlantısı, 1544 yılında eklenen bir kitabede de belirtilmektedir. Ancak bu makale kapsamında incelenen yapının özgün vakfiyesinde herhangi bir tarikat ilişkisi tespit edilememiştir. Yapının inşa edildiği 1407 yılı dikkate alındığında, bu dönemde ne Anadolu'da ne de Osmanlı topraklarında Halveti tarikatının etkili bir varlık gösterdiğine dair net bir kanıt bulunmamaktadır (Ocak, 2016, s. 100). Dolayısıyla bu tarikatın, yapının inşa edildiği dönemde etkin bir rol oynamış olması mümkün görünmemektedir. Bu durum, yapıda bulunan ve dönemin zaviyelerinde nadir görülen çilehane veya medrese odaları gibi bölümlerin sonradan eklenmiş olabileceği fikrini uyandırmaktadır. Dönem Zaviyeleri içinde çilehane/medrese odalarının inşası alışılmadık bir durum olduğundan, bu eklentilerin Halvetilik'in yayılmaya başladığı daha sonraki yıllarda zaviyeye dahil edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Ancak bu kısımların ne zaman ve hangi şartlar altında eklenmiş olduğunu doğrulayacak herhangi bir yazılı belgeye henüz ulaşılamamıştır. Yapı, 17. yüzyılın başına kadar Halvetiye Tekkesi olarak kullanılmış, tekkenin şeyhliği konusundaki anlaşmazlık nedeniyle o dönemden sonra hem tekke hem de medrese olarak hizmet vermeye başlamış, 19. yüzyılın başlarında ise yalnızca medrese işlevini sürdürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan sonra yapının cami olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 16: Fetret dönemi zaviyeleri planları: Tokat Hamza Bey Zaviyesi Planı (V.G.M. Arşivi'nden); Amasya Yakup Paşa Zaviyesi planı (Ayverdi'den işlenerek).

SONUÇ

Osmanlı Fetret Dönemi'nde inşa edilen ve günümüze kadar ulaşabilmiş ender yapılardan olan Tokat Hamza Bey Zaviyesi ve Amasya Yakup Paşa Zaviyesi devletin şehzadelerinin taht mücadelesine giriştiği kaotik bir dönemin ürünleridir. Bu siyasi ve idari karışıklık tahta aday şehzadelerin mali güçlerine göre yaptırdıkları kamu hizmetlerini karşılamaya yönelik birer küçük külliye görünümündeki yapıların mimarilerini de etkilemiştir. İçlerinde devlet toplantıları, dini ibadet, ücretsiz yemek dağıtımı, ücretsiz konaklama imkânı sağlayan mekanlara sahip bu çok işlevli yapıların Osmanlı'nın kuruluş dönemi olarak adlandırılan ilk devriyle sınırlı kaldığını İstanbul'un fethinden sonra iyice güçlenen merkezi otorite ve bunun mimariye yansması olarak

karşımıza çıkan daha büyük programlı işlevlerin ayrı birer yapı haline dönüştüğü sultan külliyesi ile ortadan kalktığı, sadece cami işlevini sürdürdüğü söylenebilir.

Etik Beyan

“Osmanlı Mimarlık Tarihinde Yapı Türü Olarak Zaviye ve Fetret Dönemi Zaviyeleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kurulları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics-COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interest.

Financial Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/ REFERENCES

Arşiv Belgesi

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı (TKGM), Vakf-I Cedid Defterleri (VAYS.VC), Sıra No:169, Tarih 01 Receb 810 (2 Aralık 1407).

Araştırma ve Kaynak Eserler

Acar, T. (2011). *Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Açıkel, A. (2012). Tokat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 41, 226-227). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Açıkel, A., & Sığırlı, A. (2005). *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları- Vakfiyeler I*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ahmet Badi Efendi. (2014). *Riyaz-ı Belde-i Edirne: 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si* Cilt 1. (N. Adıgüzel & R. Gündoğdu Ed.) Edirne: Trakya Üniversitesi yayınlar. (Orijinal eserin yayın tarihi 1910).

Akçıl, N. Ç. (2012). Edirne Eski Camii. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 42, ss. 97-98). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Akıl, F. (2019). *Hünernâme I. Ciltteki Cülûs Konulu Minyatürlerin Tasarım Çözümlemeleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.

- Altaş, N. (2007). *T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Tescili Yapılan Camii ve Mescitler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Aslanapa, O. (1986). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Aşıkpaşazade, A. (2003). *Osmanoğulları'nın Tarihi*. (K. Yavuz & M. A. Y. Saraç Çev.) İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım. (Orijinal eserin yayın tarihi 1484).
- Aydın, T. (2019). *Amasya Tekkeleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Ayverdi, E. H. (1972). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri 806-855 (1403-1451) II*. İstanbul: Fetih Cemiyeti.
- Ayverdi, E. H. (1989). *Osmanlı mimarisinin ilk devirleri: Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402)*. İstanbul: Fetih Cemiyeti.
- Barkan, Ö. L. (1942). İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-386.
- Başar, F. (1995). Fetret Devri. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 12, ss. 480-482). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Budak, A. (2016). İmaret Kavramı Üzerinden Erken Osmanlı Ters T Planlı Zaviyeleri ile Aşhanelerin (1) İlişkisi: Osmanlı Aşhanelerinin Kökenine Dair Düşünceler. *METU Journal of the Faculty of Architecture 1*, 33, 21-36.
- Çağatay, S. (2010). *Devşirilen Başkent: Osmanlı'nın İlk Başkenti Bursa'ya Yeniden Bakmak*. Y. Özbek & A. Budak (Ed.) Fetih Öncesi Osmanlı Sanatı ve Mimarisi içinde (ss: 9-51), Konya: Literatürk Academia.
- Çağbayır, Y. (2007). Zaviye. *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük* içinde (Cilt.5, s. 5441). Ankara: Ötüken Neşriyat
- Çam, M., & Pantık, R. (2022). *Bursa Selatin Vakıfları*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Çerkez, M. (2005). *Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çetintaş, S. (1958). *Yeşil Cami ve Benzerleri Cami Değildir*. İstanbul: Maarif Basımevi
- Çobanoğlu, A. V. (2002). Külliye. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 26, ss. 542-544). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Develioğlu, F. (1993). Zaviye. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat Eski ve Yeni Harflerle* içinde (s.1172). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dindar, B. (1992). Bedreddin Simâvî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 5, ss. 331-334). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Doğan, A. I. (1977). *Osmanlı mimarisinde tarikat yapıları tekkeler, zaviyeler ve benzer nitelikteki fütüvvet yapıları*. Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Emecen, F. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Emir, S. (1992). *Erken Osmanlı mimarlığında çok işlevli yapılar yapımsal ve işlevsel bir analiz*. Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Erkara, A. (2010). *Tokat Merkez'de Osmanlı dönemi dini mimarisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Evliya Çelebi. (2006). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne: günümüz Türkçesiyle* (S. Kahraman & Y. Dağlı Ed.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1684)

Evliya Çelebi. (2010). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Akkirman, Belgrad, Gelibolu, Manastır, Özü, Saraybosna, Slovenya, Tokat, Üsküp: Günümüz Türkçesiyle* (S. Kahraman Ed.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1684)

Eyice, S. (1963). Zaviyeler ve zaviyeli camileri: İlk Osmanlı devrinin dini, içtimai bir müessesesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII. 2, 3-80.

Eyice, S. (1997). Hamza Bey Camii. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 15, ss. 505-506). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gabriel, A. (1934). *Monuments Turc d'Anatolie: Amasya Tokat Sivas*. Paris: E. de Boccard.

Gabriel, A. (2022). *Anadolu'daki Türk anıtları: Amasya-Tokat-Sivas*. (N. Kıcıroğlu, Çev.). Gaziantep: Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü yayınları.

Gökbilgin, T. (1952). *XV-XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livası: Vakıflar-mülkler-mukataalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları.

Gündoğdu, H. (2006). *Tarihi Yaşatan İl Tokat*. Ankara: PYS Vakıf Sistem Matbaa Müdürlüğü.

Güray Gülyüz, B. (2020). Rumeli'deki Fetret Devri (1402-1413) Eserleri. *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 5, 18-37.

Hoca Sadeddin Efendi (1979). *Tacü't-Tevarih* (Cilt 2). (İ. Parmaksızoğlu, Haz.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1599).

Imber, C. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650: İktidarın yapısı*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İnalçık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kafescioğlu, Ç. (2020). *Lives and Afterlives of an Urban Institution and Its Spaces: The Early Ottoman İmāret as Mosque*. T. Krstic & D. Terzioglu (Ed.) *Historicizing Sunni Islam in the Ottoman Empire, c. 1450-c. 1750* içinde (ss. 255-307). Leiden: Brill

Karaçağ, A. (2010). Amasya Yakub Paşa Zaviyesi. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 6, 101-116.

Keskin, M. Ç. (2014). Çağdaş Kaynaklarda Ankara Savaşı Sonrası Bursa Sarayı'nın Yağmalanması. *Bellekten*, 78(283), 891-906.

Keskin, M. Ç. (2016). Bayezid Paşa: Vezir, Entelektüel, Sanat Hamisi. *Osmanlı Araştırmaları*, 48, 1-37.

Keyani, M. (2013). *Hankahlar Tarihi*. İstanbul: Büyüyen Ay.

Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

Kuran, A. (1964). *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.

Lowry, H. W. (2014). *Ferecik'te (Feres) Pek Bilinmeyen ve Fetret Devrine Ait Bir Osmanlı Camisi: Cāmi'i Sultān Mūsā Çelebi ibn Yıldırım Bāyezid Hān*. Mehmed Çelebi ve Dönemi içinde (ss. 232-240). Bursa: Osmangazi Belediyesi yayınları.

Mustafa Vazih Efendi. (2011). *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi Belabilü'r-Rasiye Fi Riyaz-I Mesaili'l-Amasiyye*. (A. R. Ayar & R. O. Özel, Ed.). Amasya: Amasya Belediyesi yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1831).

Mutlu, İ. (2022). *Amasya'da Osmanlı devri anıtları*. Yayımlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Necipoglu, G. (2013). *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğunda Mimari Kültür*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Neşri, M. (1957). *Kitâb-ı Cihan Nümâ Neşri Tarihi* (C. 2). (F. R. Unat & M. A. Köymen Ed.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1520).

Ocak, A. Y. (1978). Zaviyeler Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme. *Vakıflar Dergisi*, XII, 247-269.

Ocak, A. Y. (2016). *Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi: Makaleler-Araştırmalar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Ocak, A. Y., & Faroqhi, S. (1986). Zaviye. *İslam Ansiklopedisi içinde* (Cilt. 13, ss. 468-476). İstanbul: M.E.B.

Oğuz, Z. (2006). *Multi-functional Buildings of the T-type in Ottoman Context: A Network of Identity and Territorialization*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Öney, G. (1989). *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Pilehvarian, N. K. (2001). Tokat Sümbül Baba Türbe ve Tekkesi'nin Mekansal Tanımlama Problemleri. *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, I. cilt, 475-482.

Seçgin, N. (2005). Tokat Hamza Bey Zaviyesi. *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fen Edebiyat Dergisi*, 1, 373-385.

Seçgin, N. (2020). *Erken Osmanlı Mimarisinde Cami Yapılarının Plan Tipolojisi*. Y. Özbek & A. Budak (Ed.) *Fetih Öncesi Osmanlı Sanatı ve Mimarisi içinde* (ss. 285-338). Konya: Literatürk Academia.

Şahin, F. (2019). *Tokat'taki tekke ve zaviyeler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Şahin, H. (2020). *Dervişler-Fakihler-Gaziler: Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler 1300-1400*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Şimşirgil, A. (2003). XIV- XVI. Yüzyıllarda Tokat Cami ve Mescidleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1, 87-104.

Tanman, B. (1991). Azebler Namazgâhı. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde* (Cilt. 4, ss. 315-316). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Tanman, B. (2013). Yâkub Paşa Tekkesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde* (Cilt. 43, ss. 285-286). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Tanman, B. (2014). *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler*. A. Y. Ocak (Ed.) *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler Kaynaklar- Doktrin- Ayin ve Erkan- Tarikatlar - Edebiyat- Mimari- İkonografi – Modernizm İçinde* (ss. 363-424). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Tanman, B., & Parlak, S. (2006). *Tarikat Yapıları*. A. U. Peker & K. Bilici (Ed.) *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı II içinde* (ss. 391-417). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Tüfekçioğlu, A. (2001). *Erken Osmanlı Mimarisinde Yazı*. Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları.

Türkmen, Ö. S. (2023). *Amasya şehrinin fiziki oluşumunda vakıfların rolü (XIII-XVIII. Yüzyıl)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Urak, G. (1994). *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Deđerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H. (1972). *Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet, Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki Kitabeler: Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından*. İstanbul: Milli Matbaa.

Uzunçarşılı, İ. H. (2003). *Tokat Kitabeleri*. M. Mercan & M. E. Ulu, (Ed.). Ankara: Türk Hava Kurumu Basım İşletmeciliği.

Yaşar, A. H. H. (2008). *Amasya Tarihi*. Cilt. 1 (Aydın, M., & Aydın, G. Ed.). Amasya: Amasya Belediyesi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1939).

Yaşar, A. H. H. (2008). *Amasya Tarihi*. Cilt. 3 (Aydın, M., & Aydın, G. Ed.). Amasya: Amasya Belediyesi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1939).

Yılmaz, M. E. (2023). *Kiliseye Çevrilen Türk Eserleri (C. 1)*. Ankara: YTB yayınları.